

УДК 81.411.21

ПЕРЕКЛАД АРАБСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Задко Т. П.

Національна академія Служби безпеки України

У статті здійснено спробу різновекторного аналізу фразеологізмів з точки зору специфіки підбору та застосування перекладацьких трансформацій, образної інтерпретації та відтворення їхнього значення. Здійснено комплексне дослідження прийомів перекладу фразеологічних одиниць, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську.

Ключові слова: фразеологізм, національно-культурний компонент, прийоми перекладу, інтерпретація, безеквівалентні фразеологічні одиниці.

Задко Т. П. Перевод арабских фразеологизмов с национально-культурным компонентом. В статье предпринята попытка разностороннего анализа фразеологизмов с точки зрения специфики подбора и применения переводческих трансформаций, образной интерпретации и воспроизведения их значения. Осуществлено комплексное исследование приемов перевода фразеологических единиц, с национально-культурным компонентом с арабского языка на украинский.

Ключевые слова: фразеологизм, национально-культурный компонент, приемы перевода, интерпретация, безэквивалентные фразеологические единицы.

Zadko T. P. Translation of Arabic phraseological units with the culturally specific component. The article attempted to make a comprehensive analysis of phraseology from the perspective of the choice specific and application of translation transformations, imaginative interpretation, and reproduction of their meaning. It presents the complex research of Arabic phraseological units translation techniques with the culturally specific component into Ukrainian. The culturally specific component – realia – are words and expressions for culture-specific material elements of the life of a certain nation. Phraseological units provide expressiveness of the text and fill it with color and national charm. It is considered that a full literary translation of phraseological units depends on the ratio of the source language and the target language. Phraseological units, as linguistic units, not only perform a nominative function but also influence the reader, cause a certain emotional and figurative response. In our research, we have defined the most used methods and techniques of Arabic phraseological units adequate translation with the culturally specific component from Arabic into Ukrainian: 1. Phraseological analogue – the selection of an equivalent in Ukrainian, which has the same meaning, but is based on a different image and has a more neutral connotation. 2. Verbal translation can be used in proverbs that contain the national-cultural component commonly known in the language of translation. 3. Verbal translation with partial replacement or addition. 3. Descriptive translation of the phraseological unit of the Arabic language with the help of free phrases in Ukrainian and word-formation. In the interpretation process methods of generalization (generic replacement), contextual replacement, description, explanation, etc are used. The most widely used in the research is the descriptive translation and phraseological analog.

Key words: phraseological unit, culturally specific component, translation techniques, interpreting, phraseological gaps.

Постановка проблеми у загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Мова – не лише засіб комунікації, але й соціальне та національне явище. З одного боку, вона є інструментом пізнання світу людиною і сховищем індивідуального та суспільного досвіду, з іншого боку відображає світогляд, виражає національний характер, береже етнічні та культурні цінності народу. У зв'язку з цим важливою складовою сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення національно-культурного аспекту мови, взаємодії мови та культури. Одним із найбільш інформативних джерел відображення культурного надбання певного народу, його мови є фразеологізми. Процес формування та становлення фразеологізмів відбувається на основі образного уявлення про дій-

сність та зумовлює їх високу інформативність як мовних одиниць. Вони активно використовуються як усному, так і у писемному мовленні, збагачуючи його в стилістичному, емотивному та культурному аспекті.

Фразеологізми, як мовні одиниці, не лише виконують номінативну функцію, але впливають на читача, викликаючи у нього певну емоційну та образну реакцію. Проблема перекладу фразеологізмів була і залишається темою багатьох досліджень. У зв'язку з національно-культурною специфікою цих мовних одиниць, в ході перекладу виникає необхідність проаналізувати міжкультурну адаптацію та міжмовну трансформацію.

З точки зору образності і взаємодії мови та культури, особливий інтерес викликають фразеологізми, що містять національно-культурний компонент. Це можуть бути реалії – слова, що називають елементи побуту і культури, історичної епохи і соціального

строю, державного устрою і фольклору, тобто специфічні особливості мовної картини даного народу, етносу, що є чужими іншим націям і країнам [1, 47]. Також національно-маркованими словами можуть бути географічні назви (топоніми, гідроніми), антропоніми, характерні для якоїсь певної країни. Звідси витікає складність перекладу таких фразеологізмів: необхідність відтворити зміст фразеологізму, його значення та конотацію за відсутності аналогів чи еквівалентів для передачі національно-культурних компонентів.

Актуальність нашого дослідження полягає у вивченні культурного аспекту фразеологізмів арабської мови з точки зору їх перекладу та образної інтерпретації, яке обумовлене необхідністю адекватної передачі як загального значення, так і образного змісту фразеологізмів з національно-культурним компонентом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання фразеології арабської мови досліджено в працях В. Д. Ушакова, Е. В. Кухаревої, В. С. Морозової, Р. А. Бекірова. Тим не менше, проблеми перекладу арабських фразеологізмів і, зокрема, перекладу фразеологізмів з національно-культурним компонентом залишається не розкритими та малодослідженими. Щодо арабсько-українського перекладу фразеологізмів, то слід зазначити, що сучасні ґрунтовні наукові праці з цієї проблематики практично відсутні.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного дослідження особливостей перекладу фразеологізмів, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську.

Основні завдання пропонованої наукової розвідки: дослідити та класифікувати прийомом та способи перекладу фразеологічних одиниць, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську; здійснити порівняльно-зіставний аналіз фразеологізмів арабської та української мов.

Переклад фразеологічних одиниць залежить від співвідношення мови оригіналу та мови перекладу. Для адекватного сприйняття фразеологізму реципієнтом, стиль і образність перекладу та оригіналу мають бути ідентичні. У випадку з арабськими фразеологізмами, що містять національно-культурні маркери, процес підбору та залучення перекладацьких трансформацій суттєво ускладняється особливостями східної ментальності та до певної міри полярними розбіжностями у способі життя українського та арабського етносів. Вони наповнені реаліями, лексемами, значення яких не притаманні культурі країни, еквіваленти яких відсутні в мові перекладу, незвичними чи зовсім незрозумілими реципієнту порівняннями. Більшість дослідників виділяють 4 основні способи перекладу фразеологічних одиниць з арабської мови на українську:

Фразеологічний еквівалент – спосіб перекладу, який передбачає використання повного відповідника в українській мові.

Фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі.

Дослівний переклад – калькування.

Описовий переклад – передача фразеологічної одиниці арабської мови за допомогою вільних словосполучень українською.

Розглянемо прислів'я арабської мови, що містять національно-культурний компонент з точки зору їх перекладу та образної інтерпретації.

ضي يبالا كشرق ظفح
ادوسألا كعمويل

досл. Збережи свій
білий кірш (піастр) для
свого чорного дня

Фразеологізм містить етнографічну реалію, назву грошової одиниці «кірш» чи, як її перекладають, «піастр» – монета, 1/100 єгипетського фунта. Дослівний переклад, коли зберігається національно-культурний компонент, може бути використаний лише якщо в результаті цього прийому утворюється адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем. А в даному випадку калькування не надасть достатньо інформації для розуміння прислів'я. Тому оптимальним способом перекладу може бути український аналог «Гроші — хороші, бережи їх про чорний день та лиху годину», за допомогою якого передається загальне значення та образний зміст фразеологізму.

مهارم مهاردلا

досл. Діргами – це
бальзам

Фразеологізм має значення «гроші та статки «лікують» і допомагають» та містить назву грошової одиниці «діргам». За відсутності повного відповідника перекладач може вдаватися до словотворчості та оформити свій власний максимально «природний» фразеологізм в душі фразеологічної одиниці, що перекладається. При утворенні власного фразеологізму-аналогу, перекладач може скористатися вже існуючими в мові перекладу фразеологічними засобами і моделями. Ми пропонуємо створити власний фразеологізм «Гроші не говорять, а чудеса творять» з існуючого українського прислів'я «Золото не говорить, а чудеса робить». Такий варіант має всі показники фразеологічної одиниці та передає суть одиниці мови перекладу, не втрачаючи свого значення.

Слід зазначити, що реалію «діргам» можна не замінювати на національно-нейтральну лексему, якщо це дозволяє контекст, наприклад, в тексті згадувалась та пояснювалась ця реалія і читач зрозуміє її значення.

بس كفت مهاردلا اب مهاردلا

досл. Діргам заробляється діргамом

В українській мові є вдалий аналог з тим самим конотативним значенням «Копійка гривню береже», але ми не можемо передати цей фразеологізм за допомогою даного українського аналогу, тому що таким чином культурно-національ-

ний компонент однієї мови буде замінено національно-маркованою лексемою іншої мови, що в свою чергу призведе до певного дисонансу в контексті. Можливим варіантом перекладу є використання аналога з більш нейтральним семантичним та культурним значенням «Копійка копійку кличе».

نيم لم س ما ان ي ب ق ر ف ت
 م ه ا ر د ل ا
 досл. Діргами розділяють мусульман

Для передачі даного фразеологізму можна використати описовий переклад з заміною слова «діргам» на нейтральне по колориту «гроші» – «Гроші сіють розбрат між мусульманами». Тут один національний компонент замінюється більш звичним для реципієнта, тим самим полегшується його сприйняття, але не пригнічується колорит, оскільки залишається лексема «мусульмани». В залежності від контексту, стилістичного, експресивного та національно-колеритного забарвлення тексту арабською мовою, перекладач може вдатися до використання в якості аналогу українського прислів'я «Через гроші сльози ллються», яке має дещо подібне значення та нейтральне забарвлення.

ق ر ص ب ل ا ل ا ر م ت ل ا ل م ح ي
 досл. Везе фініки в Басру

Фразеологізм має значення «робити даремну справу» і містить національний компонент, топонім – назву міста на південному сході Іраку – Басра, частину економіки якого складає переробка фініків. Очевидно, що дослівний переклад нічого не означає для українського читача без конкретних фонових знань. Тому варіантом перекладу можна обрати фразеологічний аналог «В ліс дрова возити». Проте важливим моментом є не замінювати арабський колорит українським, чи калькою з російської, наприклад, «Іхати в Тулу зі своїм самоваром», краще відмовитись від передачі національного відтінку оригіналу.

ر م ت ل ا ن م ص خ ر ا
 ق ر ص ب ل ا ب
 досл. Дешевий ніж фініки в Басрі

Тут так само можна перекласти українським аналогом без національного компоненту, наприклад «Дешевий як кислоти». Проте така

інтерпретація може не підходити до стилю та образності тексту перекладу. В такому випадку варіантом передачі фразеологізму може бути його заміна звичайним словосполученням з відповідною семантикою «Дуже дешевий».

د ح ا ن م ل ق ث ا
 досл. Важче ніж Ухуд

Цей фразеологізм також містить топонім «Ухуд» – гора поблизу міста Медина (Саудівська Аравія). Перекласти його можна за допомогою кальки з поясненням, наприклад, «Важче ніж гора Ухуд». Такий спосіб надає можливість зберегти національний колорит та стилістичний прийом – порівняння, не утворюючи при цьому незрозумілі образи у реципієнта.

س ي ق ل ا ا ر م ا ن م ل ز ع ا
 досл. Більш красномовний в любовній ліриці ніж Імру аль-Кайс

Фразеологізм містить антропонім Імру аль-Кайс – арабський поет VI століття, автор однієї з поем «Моаллакат» (معلقات), які є видатними літературними пам'ятками доісламського періоду. В даному випадку, не маючи фонових знань арабської літератури неможливо зрозуміти зміст словосполучення. Тому оптимальним буде переклад за допомогою описового методу, який передбачає застосування таких засобів як пояснення, опис, використання вільних словосполучень – всіх можливих прийомів для чіткого та найбільш вдалого пояснення змісту арабського фразеологізму. Наприклад, «Красномовніший ніж поет», такий варіант передає в цілому значення і зберігає форму оригіналу з порівнянням, проте недоліком є відсутність такої яскравої образності, як в арабській мові.

ق ط ن ي ل و ه و ب ا م ل
 досл. Коли Сфінкс заговорить

Оскільки національно-культурний компонент «сфінкс» відомий у всьому світі, і викликає у читача точні образи, значення фразеологізму – «коли статуя заговорить», «ніколи» – зрозуміле з дослівного перекладу. Тому варіантом передачі змісту можна обрати калькування «Коли Сфінкс

Рис. 1. Частота використання окремих способів перекладу

заговорить», таким чином утвориться адекватний відповідник українською мовою, який легко сприймається читачем і передає зміст арабського фразеологізму. При цьому калька має більш яскраву образність та колорит ніж аналог «*Коли рак на горі свисне*».

Фразеологізм має значення «ми разом відповідалі за скоєне» і містить національно-культурний компонент «фалака» – пристрій для покарання ударами по босим підшвам ніг, традиційний для мусульманського Близького Сходу. Дослівний переклад цього стійкого виразу не є інформативним для українського читача, тому доречним буде використати прийом фразеологічного аналогу з нейтральною конотацією «*Ми з тобою в одному човні*».

یسوم بس حیت یل
نوع عرف غلطی

досл. *Ти вважаєш його
Мойсеєм, а він стає
фараоном*

Національно-маркована лексема цієї фразеологічної одиниці – слово «фараон». Воно є загальноновідомим і зрозумілим, але образи які виникають у читача перекладу можуть бути хибними. Значення виразу – «ти вважаєш його хорошою людиною, а він насправді виявляється поганим». Тобто в арабській мові слово «фараон» має негативу конотацію. Калькування не може бути використане, оскільки спричинить непорозуміння, натомість в українській мові є вдалий фразеологічний аналог з тим самим конотативним значенням, утворений на іншому образі «*Вовк в овечій шкурі*».

بوي ج شولام نفاكل

досл. *Кафан
не має кишень*

Фразеологізм містить національно-культурний компонент «кафан» – поховальне вбрання з білої тканини згідно ісламу. Дана лексема не є загальноновживаною в українській мові, тому адекватним варіантом передачі словосполучення є описовий переклад з прийомом пояснення, наприклад, «*На той світ нічого з собою не візьмеш*». Слід зауважити, що вдалим способом перекладу також може бути калькування, у випадку, якщо читачу відоме значення реалії з контексту чи пояснень.

سائلا تالطن نافك لأب انرجات
تومت

досл. *Як тільки ми
вирішили продавати
кафан, люди вирішили
більше не вмирати.*

Ще одне прислів'я з лексемою «кафан» так само може бути перекладене за допомогою кальки, якщо з контексту зрозуміле значення цього національно-культурного компоненту. Оптимальним є переклад за допомогою описового методу, коли перекладач утворює «власний аналог», наприклад «*Як тільки ми вирішили торгувати гробами, люди вирішили не вмирати.*» Він відповідає змісту та формі і викликає більш природні образи у читача перекладу.

درقة تمعلا تحت

досл. *Під чалмою
мавпа*

Фразеологізм містить національно-марковану лексеми «чалма» – чоловічий, інколи жіночий, головний убір. Використовується, коли людина намагається приховати свої недоліки і здаватися хорошою. Запропонований варіант перекладу – описовий, коли для передачі змісту вибирається прислів'я української мови, що має те ж значення, але іншу форму та базується на іншому образі, наприклад, «*Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо*».

ناضمر عم نابعث طلخ

досл. *Сплутає
Шаабан і Рамадан*

Так кажуть про людину, яка плутає дві різні речі. Даний фразеологізм містить національно-марковані лексеми: «шаабан» та «рамадан» – восьмий та дев'ятий місяці мусульманського місячного календаря. Без певних фонових знань значення виразу не зрозуміле, тому, як і в попередньому випадку, для інтерпретації може бути використаний описовий переклад за допомогою українського фразеологізму, наприклад, «*Він хитрого од лукавого не відрізняє*».

مايصل لاو بجعل شوبجعي ام
باجر ي في

досл. *Його
не здивуєш і постом
в місяці Раджаб*

Ще одна фразеологічна одиниця з назвою місяця мусульманського календаря «раджаб». Варіантом перекладу може бути описовий метод з прийомом генералізації, коли для передачі семантики використовується вільне словосполучення, наприклад, «*Його вже нічим не здивуєш*».

Одним з головних принципів під час перекладу арабської фразеології є володіння ґрунтовними «фоновими знаннями» – знанням реалій, національного менталітету, соціокультурного функціонування фразеологізмів в арабомовному просторі. У дослідженнях, присвячених питанню перекладу фразеологізмів, надаються різні, іноді суперечливі думки щодо способу та прийому інтерпретації фразеологізмів, що містять реалії. Вирішення питання про вибір певного прийому на пряму залежить від контексту та від завдання, що стоїть перед перекладачем: зберегти колорит з можливою втратою семантики чи передати значення, втративши при цьому колорит. Неправильним буде як повне спрощення фразеологізмів, так і переважання тексту перекладу неприродними метафорами та порівняннями.

Отже, визначимо найбільш вживані в нашому дослідженні способи та прийоми адекватного перекладу фразеологізмів, що містять національно-культурний компонент з арабської мови на українську мову:

Фразеологічний аналог – спосіб перекладу, який передбачає підбір відповідника українською мовою, що має аналогічне значення, але ґрунтується на іншому образі та має більш нейтральну конотацію.

Калькування – дослівний переклад.

Напівкалька – дослівний переклад з частковою заміною чи доповненням.

Описовий переклад – передача фразеологічної одиниці арабської мови за допомогою вільних словосполучень українською, словотворчості. В такому випадку здійснюється переклад не самої фразеологічної одиниці, а її значення.

В процесі інтерпретації разом із зазначеними способами використовуються прийоми генералізації (родової заміни), контекстуальної заміни, опису, пояснення, тлумачення тощо.

Схематично частота використання певних

способів перекладу в нашому дослідженні виглядає наступним чином (рис. 1).

З даної діаграми видно, що статистично найбільш вживаним є описовий переклад та переклад за допомогою фразеологічного аналогу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У прислів'ях, що містять загальновідомий, хоч і не притаманний мові перекладу, національно-культурний компонент може бути застосований спосіб кальки чи напівкальки. Фразеологічний еквівалент не використовувався, оскільки передбачає наявність повного відповідника в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 416 с.
2. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учебное пособие. Москва: ЭТС, 2002. 424 с.
3. Кухарева Е. В. Национальный менталитет в зеркале арабских пословиц Исследование проблемы взаимосвязи и взаимозависимости языка и национального менталитета с лингвистической точки зрения. Гамбург: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. 292 с.
4. Петрова Н. Д. Семантичні механізми в процесі фразотворення. Мови європейського культурного ареалу: розвиток і взаємодія. Київ: Довіра, 1995. С. 222-232.
5. Ушаков В. Д. Фразеология Корана : Опыт сопоставления фразеоречений Корана и арабского классического языка. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. 203 с.
6. Фролов Д. В. Арабская филология: грамматика, стихосложение, корановедение: статьи разных лет. Москва: Изд-во «Языки славянской культуры», 2006. 440 с.
7. Шагаль В. Э. Арабский мир: пути познания: межкультурная коммуникация и арабский язык. Москва: Институт востоковедения РАН, 2001. 287 с.
8. Kamal Al Ekhnawy, Jamal Ali. 'Arabi Liblib. Egyptian Colloquial Arabic for the Advanced Learner. 2: Proverbs. Cairo: American University in Cairo Press, 2011. 183 p.
9. محمود إسماعيل صيني، ناصف مصطفى عبد العزيز، مصطفى أحمد سليمان معجم الأمثال العربية. لبنان: مكتبة لبنان، 1992. 212 ص.
10. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь: Ок. 42000 слов. Москва: Валерий Костин, 2005. 944 с.